

Zprávy a oznámení

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 65 (2020), No. 3, 183–192

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/148358>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 2020

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library*
<http://dml.cz>

Zprávy oznámení &

ZA PROF. BEDŘICHEM SEDLÁKEM

Profesor RNDr. Bedřich Sedlák, DrSc., se narodil 10. října 1933 v obci Studnice na úpatí Dražanské vysočiny v rodině živnostníka bednáře. Od dětství proto mohl obdivovat řemeslnou zručnost i výpočetní schopnosti, které jsou nezbytné pro výrobu pivovarských sudů. Kvůli svému třídnímu původu nemohl tehdy pomýšlet na studium na gymnáziu. Odešel tedy v roce 1948 do Brna jako učeň radiomechanik k soukromé firmě Ing. Ondroušek, která později přešla do národního podniku Tesla Brno. V roce 1950 se už mohl ucházet o studium na Vyšší průmyslové škole sdělovací elektrotechniky v Praze. Během studia na průmyslovce vykonal také učňovské zkoušky. Pod vlivem vynikajících profesorů matematiky a fyziky na průmys-

lové škole se rozhodl pokračovat ve studiu na vysoké škole. V roce 1954 byl přijat na Matematicko-fyzikální fakultu Univerzity Karlovy a brzy si získal mezi studenty přirozenou autoritu. Ve studiu se zaměřil na fyziku pevných látek. Praktickou stránkou svého dosavadního vzdělání tíhl k experimentální fyzice. Jeho diplomová práce se týkala fyziky kovů. Po ukončení studia získal místo na katedře obecné fyziky, kde se pod vedením profesora Jaromíra Brože začal věnovat magnetismu.

Po upozornění Dr. Krupičky z oddělení magnetismu FZÚ tehdejší ČSAV, že byl objeven signál NMR isotopu ^{59}Co v kovovém kobaltu, obrátil Bedřich Sedlák svoji pozornost k této nové oblasti aplikace metodiky NMR ke studiu magneticky uspořádaných systémů. S využitím praktických znalostí a dovedností, které získal mimo jiné ve svém učňovském období, postavil v krátké době „home made“ spektrometr NMR s citlivým kmitočtově modulovaným autodynním detektorem signálu. To byl počátek NMR na MFF UK v Praze. S tímto zařízením provedl celou řadu originálních měření na magnetických kyslícních a feritech. Tato měření se stala základem jeho kandidátské disertace, kterou obhájil v roce 1967. Původní spektrometr NMR byl sice trvale zdokonalován, ale záhy se perspektivou experimentální techniky NMR stala technika pulzní. Vlastními silami vybudoval pulzní spektrometr. Tento spektrometr a další experimentální vybavení včetně nízkoteplotního se staly základem experimentální techniky oddělení radiofrekvenční spektroskopie, které na katedře zřídil. Jeho široký vědecký záběr však zahrnul, vedle studia magneticky uspořádaných systémů, i spektroskopii NMR látek nemagnetických. Tento obor aplikací NMR se však nedal zajistit bez komerční techniky, zejména kvůli požadavkům na silné externí magnetické pole. Přes počáteční administrativní a fi-

nanční obtíže se podařilo získat komerční spektrometr vysokého rozlišení TESLA s pracovní frekvencí 60 MHz. Tento spektrometr byl záhy upraven pro měření „širokých“ čar v pevné fázi, a tak výrazně rozšířil experimentální možnosti oddělení radiospektroskopie.

Po přechodu na nově zřízenou Katedru fyziky nízkých teplot a přemístění do nových prostor v areálu v Troji se vytvořily nové, zejména prostorové předpoklady pro rozvoj techniky NMR. Díky organizačnímu talentu a neutuchajícímu úsilí prof. Sedláka se podařilo získat moderní spektrometr NMR vysokého rozlišení v kapalinách BRUKER s pracovní frekvencí 500 MHz pro izotop ^1H doplněný pro měření méně viskózních systémů, např. polymerů. Tím se v oddělení radiospektroskopie vytvořila komplexní báze pro vědeckou a pedagogickou práci v oblasti aplikací NMR na studium široké škály kondenzovaných systémů, která je využívána i dalšími pracovišti fakulty.

V roce 1978 přijal prof. Sedlák pozvání do Spojeného ústavu jaderných výzkumů v Dubně, kde se svými spolupracovníky zavedl metodu magnetické rezonance orientovaných radioaktivních jader za velmi nízkých teplot. Na katedře, kterou vedl v letech 1990–1993, inicioval zavedení moderních metod Mössbauerovy spektroskopie a pozitronové anihilace ke studiu poruch krystalické mřížky. Podporoval spolupráci s ústavu Akademie věd – Fyzikálním ústavem, zejména s jeho tehdejší oddělením nízkých teplot v Řeži, a Ústavem anorganické chemie, jakož i s Přírodovědeckou fakultou UK – to následně vedlo k navázání dodnes aktivní spolupráce KFNT s těmito pracovišti v rámci Společné laboratoře nízkých teplot.

Jako renomovaný vědec a pedagog se významnou měrou podílel na tvorbě nového vědeckého a pedagogického pro-

filu Matematicko-fyzikální fakulty. Působil jako člen Akademického senátu MFF UK a po dvě funkční období (1993–1996 a 1996–1999) zastával funkci děkana fakulty. Během této doby se mu podařilo uskutečnit řadu dalekosáhlých opatření směřujících jak ke zkvalitnění výuky, tak ke zvýšení objemu a kvality vědeckých výstupů a k citelnému zlepšení funkčnosti a efektivnosti fakultních orgánů. Svě odborné, osobní i manažerské kvality později znovu prokázal jako proděkan pro rozvoj MFF UK, kdy úspěšně zajistil rekonstrukci historické budovy MFF UK na Malostranském náměstí, což mimo jiné vedlo k historicky významnému objevu středověké rotundy sv. Václava v jejím sklepení, a vykonal obrovský kus práce při odstraňování následků povodně v roce 2002, kdy se vysokou měrou zasloužil o revitalizaci zničených laboratoří, výstavbu fakultního Kryopavilonu s moderním zkapalňovačem helia, komplexním kryogenním zázemím a špičkově vybavenými laboratořemi pro širokou škálu moderních fyzikálních experimentů. Jeho zásluhy byly v r. 1998 oceněny udělením zlaté medaile Univerzity Karlovy.

Profesoru Sedlákovu se podařilo zásadním způsobem prohloubit spolupráci fakulty s ústavu AV ČR a s renomovanými zahraničními pracovišti. Jeho jednoznačnou zásluhou je též vytvoření podmínek pro přeměnu fakultních vývojových dílen na Sdružení MFF UK – VAKUUM PRAHA, které od akademického roku 1993/1994 začalo zajišťovat výrobu mechanických a vakuových komponent pro vědeckou a pedagogickou činnost MFF. Později ze Sdružení vznikla spin-off firma VAKUUM PRAHA, která se vedle prioritní výroby pro potřeby fakulty stala uznávaným partnerem v oboru vakuové techniky pro ústavu CERN, SÚJV, jakož i další akademická pracoviště a high-tech firmy v ČR a zahraničí.

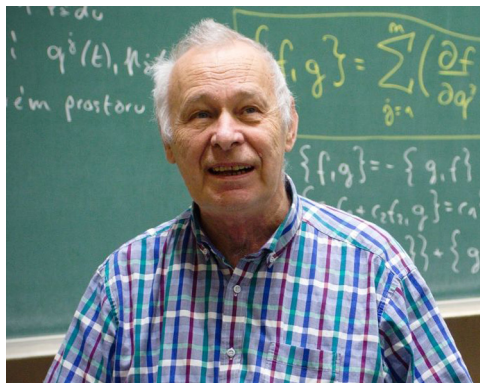
Několik generací studentů vzpomíná na profesora Bedřicha Sedláka jako na vynikajícího a náročného pedagoga, autora řady učebních textů a spoluautora vysoce ceněné monografie *Elektřina a magnetismus*. Pro jeho kolegy pak bylo nesmírně obohacující a inspirativní využít jeho zkušeností a kritického nadhledu, vzít si příklad z jeho rozhodnosti a cílevědomosti a spolupracovat s ním.

S hlubokým zármutkem oznamujeme, že profesor Bedřich Sedlák zesnul dne 20. května 2020 ve věku nedožitých 87 let.

V myslí těch, kdo jej znali, zůstává Bedřich Sedlák nejen nezapomenutelnou osobností, vědcem a pedagogem, ale také veselým, laskavým a moudrým kolegou.

*Miloš Rotter
za kolektiv Katedry fyziky
nízkých teplot MFF UK*

VZPOMÍNKA NA
DOC. RNDr. JIŘÍHO LANGERA, CSc.
17. 5. 1939 – 17. 6. 2020

Opustil nás výjimečný člověk Jiří Langer. Univerzitní pedagog, teoretický fyzik, překladatel, znalec filozofie, historie i umění, horolezec, vstřícný a nesmírně milý přítel, veselý kamarád. Je

těžké připustit si, že ho už nikdy nepotkáme v reálném světě. Mnozí z nás ho o to více budou potkávat ve svém vnitřním, subjektivním světě vzpomínek. Zde se pokusíme pár z nich zachytit tištěnými slovy, vyjádřit jimi úctu a vděčnost Jirkovi, osobně i jménem kolegů z jeho domovského Ústavu teoretické fyziky Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy.

Jirkův život začal v obtížné době krátce po nacistické okupaci, nadto mu v raném dětství zemřel tatínek. Naštěstí záhy získal vlídného nevlastního otce, syna lékárníka na Palackého náměstí, v jehož přírodovědných knihách si od malička rád četl. Tam, hned u mostu a slavného památníku Palackého pak prožil téměř celý svůj život.

Byl tedy rodem i duší Pražák, křtěný Vltavou a vyrostlý v nádherném historickém panoramatu. Genius loci mu učaroval a často se k němu odkazoval. Třeba v přednášce z teorie kontinua s velkým potěšením ilustroval rozdíl mezi Lagrangeovým a Eulerovým popisem historkou, kterou prý zaslechl v Podskalí: šlo o vážný spor o to, kdo zná řeku lépe, zda vorař (Lagrange) unášený tokem, anebo převozník (Euler), který na jediném místě sleduje vodu proudící kolem. Jako studenti jsme doc. Langerovi věřili, že je to příběh skutečný. Vždyť ho vyprávěl tak přesvědčivě, třebaže s typicky šibalskou jiskrou v oku...

Jeho cesta na matfyz, kam nastoupil v roce 1956/1957 (tedy záhy po vyčlenění MFF UK z Přírodovědecké fakulty), však nevedla klasicky přes pražské gymnázium, ale přes průmyslovou školu s geologickým zaměřením. Nejenže tím jako budoucí teoretický fyzik dostal do vínku cenný respekt před fyzikální realitou a uvědomil si význam praktických oborů, možná právě tam se zrodila i jeho druhá celoživotní vášň: horolezectví. Občas ho sice málem

stála život, ale – jak bylo jeho náturou – i takové události později líčil s úsměvem jako vtipné historky.

Za studií na MFF UK do velké hloubky porozuměl celé šíři fyziky i pokročilým matematickým metodám. Ty pak uplatnil v teoretické fyzice. Specializoval se na obecnou relativitu, tedy Einsteinovu teorii gravitace, která právě tehdy od počátku 60. let prožívala „zlatý věk“ a bouřlivý rozvoj na poli abstraktním, astrofyzikálním i kosmologickém. Vedle toho se zúčastnil i průkopnických pokusů o kvantování gravitace kanonickými metodami v prostoročasech se symetriemi. Inspirací mu v tom byli jeho výjimeční mentoři Miroslav Brdička a Karel Kuchař, jehož byl prvním studentem.

A byl to rovněž profesor Brdička, který Jirkovi nabídl možnost studijního pobytu ve Francii. Vyjednal mu kontakt na *Institut Henri-Poincaré* v Paříži, pomohl vyřídit formality a zajistil potřebné doporučení, dokonce od profesora Václava Hlavatého z jeho exilu v USA. Jirka, jak nám sám říkal, prý před odjezdem neuměl francouzsky. Přesto po několikadenním vlastním úsilí zdárně prošel jak českou, tak i francouzskou zkušební komisí. Do Paříže odjel v říjnu roku 1968 a začal spolupracovat s významným relativistou A. Papapetrouem (zkoumali spolu relativistické modely hmotných slupkových zdrojů), jenž byl v té době výzkumným ředitelem CNRS. Tam také Jiří Langer získal lepší stipendium, které mu umožnilo na chvíli pozvat do Paříže i jeho mladou rodinu.

Do Prahy se vrátil v létě roku 1969, v depresivní době nastupující „normalizace“. Kandidaturu stačil ještě získat, ale habilitovat se mohl až počátkem 80. let – ani jeho značná vědecká erudice, velký pedagogický úvazek a četné popularizační aktivity dlouhou dobu nestačily, neboť byl nečlen KSČ.

Většina nás mladších poznala Jiřího Langerera právě jako nadšeného propagátora vědy a výjimečného pedagoga, především v základním kurzu *Teoretická mechanika* ve druhém ročníku fyziky na MFF UK. Na této přednášce a souvisejících cvičeních se podílel (jen s krátkými přestávkami) od roku 1964 až do loňského roku, neuvěřitelných 55 let! Ke krásám analytické mechaniky tak přivedl několik generací studentů. Kromě toho přednášel matematické metody fyziky, speciální teorii relativity (kde s velkým vhladem rozebíral takzvané paradoxy) a po listopadu 1989 také kurzy historie a filozofie přírodovědy. Těžiště jeho výuky bylo v bakalářském studiu (fyziky, učitelství i matematiky), své kurzy vedl také na Fakultě jaderné a fyzikálně inženýrské ČVUT a na Slezské univerzitě.

Jirka se výrazně podílel na našem zakončení v teoretické fyzice. Od něj jsme poprvé slyšeli o kalibrační invarianci, fascinovaně jsme poslouchali jeho líčení Poincarého podobenství o zakřivené geometrii nebo o tom, jak Lorentz sice už zdeformoval měřítka a hodiny, ale až geniální Einstein přišel s prostoročasovým zjevením, které definitivně odstranilo mechanický éter, takže po něm zůstal už jenom „škleb“ v podobě abstraktních Maxwellových rovnic.

My oba autoři tohoto příspěvku jsme Jirkou během studií ale poznali i jinak: jako takzvaného VUR resp. VUS (vedoucího učitele ročníku resp. skupiny), dnes už neexistující funkce. V jeho podání znamenala pravý opak toho, čím tenkrát pro „stranu a vládu“ měla být: byl nám ochranou před komunistickou vrchností s totalitárními nároky. V divné době jsme měli neuvěřitelné štěstí, že na nás „dohlížel“ právě on. A nebyla to jenom účinná ochrana před byrokracií a ideologií. Docent Langer přispěl k vytvoření „ostrůvku normality“ v pro nás asi nej-

důležitějších letech. S Marxem, Engelsem a Leninem přímo nepolemizoval, zato nám bez jakýchkoli zábran otevíral svět pozitivistické filozofie, pozitivně hovořil o „ar-
cikačích leninizmu“ Machovi a jeho významném principu, o Hansu Reichenbachovi, Bertrandu Russellovi, Karlu Popperovi či Philippu Frankovi. Vzpomínáme také na jeho „přednášku z jiného světa“, kdy nám počátkem 80. let na koleji povídal o Cambridgi, odkud se právě vrátil z několikátýdenního studijního pobytu na *Institute of Astronomy*. Bylo to pro nás důležité povídání o svobodném světě vzdělanosti a vědy za hranicemi izolovaného „tábora reálného socialismu“.

Po listopadu 1989 prosadil, že zprofanovaná výuka marxleninské ideologie byla nahrazena smysluplnou alternativou. Založil a tři desetiletí vedl předmět zprostředkující studentům přesah fyzikálních problémů do filozofie a kriticky posuzující roli vědy v našem porozumění světu. Jeho seminář *Filozofické problémy fyziky* přežival porevoluční nadšení a svou kvalitou si vybudoval široké posluchačstvo nejen z řad studentů matfyzu. Ještě letos v lednu na něm Jirka rozebíral Eddingtonovo zásadní měření ohybu světelných paprsků při zatmění Slunce v roce 1919.

Langerovy přednášky byly krásné a živé, pronášené vždy spatra. Měl fascinující paměť, která více než vyvažovala jeho drobnou vadu řeči ve formě občasných zadrhávání, z níž v někom snad mohl vzniknout dojem mírné chaotičnosti výkladu. Byl to ale jen vnější projev. Ve skutečnosti Jirka velmi dobře věděl, co má být pregnantně řečeno odborně. A svým naprosto osobitým způsobem to uměl doprovdít drobnými komentáři či rozsáhlými příběhy z bezedné studnice své paměti a fantazie. Tak jsme se dozvěděli o mnoha historických a kulturních souvislostech. Například to, že výuka filozofie a fyziky může být osudová, když si ji vy-

žádá královna Kristýna, či jak souvisí geometrie prostoročasu s Rabelaisovým (politicky dnes dost nekorektním) vysvětlením obsaženým v díle *Gargantua a Pantagruel*, proč jsou míle ve Francii kratší a kratší. Vyvažoval to (politicky naopak dnes velmi korektním) postojem k genderové otázce: velmi rád hovořil o své vědecké oblíbenkyni, výjimečné ženě z epochy osvícenství, přední newtoniánce markýze du Châtelet. Její portrét od Quentina de la Tour ukazoval spolu s jiným malířovým pastelem *Slečna Ferrandová medituje nad Newtonem*, frontispisem Voltairovy knihy *Základy Newtonovy filozofie*, kde du Châtelet zosobňuje autorovu múzu, či citacemi z Algarottiho *Newtonianismu pro dámy*. A je také autorem historky – dnes už všeobecně rozšířené a mnohými opakované – o setkání Švejka s Einsteinem v hospodě *U Kalicha* (podle Jiřího Langer je toho důkazem Švejkovo líčení života v blázinci, kde se sešel s profesorem, který mu vysvětloval, že uvnitř zeměkoule je ještě jedna mnohem větší než ta vrchní; to je vskutku správný popis prostorové geometrie Einsteinova statického modelu vesmíru, navíc z Einsteinovy pracovní ve Viničné to bylo ke *Kalichu* jen kousíček, a to přes zahradu blázince. . .).

Jeho přednášky doprovázely i úchvatné moderní obrazy, jako třeba *Čas je bezbřehá řeka* od Marca Chagalla, *Metafyzika* od Jeana Dubuffeta, Jirkův oblíbený kubisticko-futuristický obraz *Akt sestupující ze schodů* anebo dadaisticko-surrealistické velké sklo *Nevěsta svlékaná svými mládenci, dokonce* od Marcela Duchampa. Demonstroval na nich duchovní souvislosti mezi zrodem moderní fyziky (relativistické, kvantové) a zrodem moderního umění počátkem 20. století (pohledy z mnoha stran či vyšší dimenze, zachycení pohybu, superpozice). S nástupem notebooků a datových projektorů se jeho prezentace staly doslova legendár-

ními. Naštěstí jich velké množství bylo zaznamenáno a Jirkovy osobité přednášky lze shlédnout na YouTube, zejména na vědecko-populárním kanále LLionTV.

V Jirkových očích byla věda integrální součástí lidské kultury a historie přírodovědy nedílnou součástí lidských dějin. Byl hluboce přesvědčen, že přírodovědec nemá zůstat uzavřen jen ve svém úzkém oboru. Vždy se snažil ukázat přesah vědních disciplín do obecné kultury, najít souvislosti s filozofií a širokým kulturním chápáním světa. Na širší veřejnost naopak apeloval, aby chápala a respektovala vědecké poznatky, aby nepodléhala bludům a ideologickým či pavědeckým manipulacím. V tomto úsilí byl těžko překonatelným vzorem. Pokud jde o Jirkovo osobní gnozeologické poselství, pregnantně ho zformuloval v doslovu ke svému překladu Penroseovy knihy *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl* v roce 1999: „Jsem přesvědčen, že ta hlavní metodologická lekce, kterou nám dala moderní fyzika, spočívá v tom, že ukázala, jak přesně je nutno formulovat otázky, chceme-li dostat rozumnou odpověď.“

Do rámce Jirkových aktivit s přesahem do historie a kultury spadaly i *Vycházky po Praze astronomické a fyzikální* na Starém Městě, které jsme od 90. let každoročně pořádali pro studenty teoretické mechaniky. Chodili jsme po místech spojených s nejvýznamnějšími osobnostmi: Einsteinem, Machem, Dopplerem, Tycho Brahem, Keplerem, s tvůrci světově unikátního pražského orloje a dalšími. Docent Langer při nich prokazoval nebývale hluboké znalosti české i evropské historie, dějin vědy a umění, především architektury (od románského slohu po kubismus a modernu), znalost pražských reálií. Téměř nikdy se nám proto nepodařilo, aby akce trvala méně než dvě hodiny. Unikátním se stal *Albert Einstein walkathon* v rámci Rektorského sportov-

ního dne 18. 5. 2011, který trval přes 4 hodiny. Měli jsme tenkrát dostatek času, abychom konečně překročili Karlův most a přes Malou Stranu vyšli až na Hradčany. Tam všude měl Jirka v zásobě spoustu zajímavostí, o kterých povídal. Skončili jsme před klenotem severské renezanace Belvedérem v Královské zahradě na Pražském hradě, kde Jirka nechal zbylými účastníky (bylo jich stále ještě dostatek!) animovat modely heliocentrické a geocentrické soustavy: každý z nich představoval jednu z obíhajících planet či Slunce a Měsíc.

Naše nezapomenutelné vycházky vždy začínaly před hlavním vchodem Karolina na Ovocném trhu, kde Jirka zasvěceně hovořil o dějinách nejstarší a nejvýznamnější univerzity v této části Evropy. Byl pyšný, že může být členem její akademické obce, rád se proto účastnil imatrikulací a promocií. Jednou dokonce měl možnost dělat pedela, bral to jako velikou poctu a nadšeně o tom ještě dlouho vyprávěl (nejvíce ho prý překvapilo, jak těžké je fakultní žezlo).

S Karolinem nás osobně spojila i velká výstava, kterou jsme v prostorách historické Křížové chodby uspořádali v červnu 2012 u příležitosti oslav 100 let od Einsteina pobytu v Praze (a 60. výročí vzniku MFF), doprovázející konferenci *Relativity and Gravitation 100 Years after Einstein in Prague*. V jejím rámci vzniklo také přes dvacet krásných panelů věnovaných pražskému Einsteinovu působení a dějinám fyziky a astronomie (dnes jsou umístěny u poslucháren T1 a T2 v Troji). A o pár let později jsme z iniciativy České fyzikální společnosti JČMF dostali možnost podílet se na vzniku pamětní desky a busty Ernsta Macha na rektorátní budově Ovocný trh 7, kde Mach zahájil své studie rázových vln. Účastnili jsme se spolu prvních jednání na rektorátu a formulovali i trojjazyčný text. Památník byl odhalen v únoru 2016 jako His-

torické místo Evropské fyzikální společnosti.¹ Jirka byl velký znalec Machova díla a aktivně se zúčastnil několika „machovských“ seminářů v Brně i Praze.

Jiří Langer během své pedagogické kariéry proslavil bezpočet přednášek pro studenty vysokých i středních škol, pro pedagogy všech vzdělávacích stupňů i veřejnost, ať už přímo na školách, na seminářích a při mnoha jiných příležitostech. V letech 1972–1992 osobně organizoval cykly popularizačních přednášek v rámci tzv. *Univerzity mládeže*, kde sám často povídal o fyzice a kosmologii. Napsal množství popularizačních článků a příspěvků do novin a časopisů (z těch fyzikálních pro *Pokroky a Československý časopis pro fyziku*), doslovy ke knihám, několikrát vystoupil v rozhlasu a televizi. Nejvíce ale přispíval do přírodovědného časopisu *Vesmír*, kde byl v letech 1990–2020 výrazným členem redakční rady za obor teoretická fyzika.

Po tři desetiletí se pravidelně účastnil *seminářů o filozofických otázkách matematiky a fyziky* pořádaných pod záštitou Komise pro vzdělávání učitelů JČMF vždy koncem srpna v Jevíčku a Velkém Meziříčí. Pro jejich účastníky byly nezapomenutelné Jirkovy originální přednášky i jeho nápaditá vystoupení, vtipy a komentáře při doprovodných společenských akcích. Není pochyb, že bez něj už semináře nebudou tak veselé. K budoucím i stávajícím učitelům fyziky na středních a základních školách měl speciální vztah a obzvláštní pochopení. Mělo to hluboké kořeny. V doslovu ke svému překladu Hawkingovy knihy *Černé díry a budoucnost vesmíru* v roce 1995 Jirka Langer napsal krásné krédo: „Kde se neuplatnil pedagog, má šanci demagog.“ Byl hluboce přesvědčen, že „vzdělanost je nezbytná

pro úspěšnou funkci demokratického systému: má-li občan zodpovědně zvažovat odborné argumenty, . . . , musí mít určité vzdělání, jehož nezanedbatelnou součástí musí být v dnešním světě, prostoupeném technikou, která je založena na vědeckých poznatcích, znalosti přírodovědné.“ Oč naléhavěji dnes znějí tato jeho moudrá slova. . .

Jiří Langer byl také schopný organizátor, efektivní a neokázalý úředník. Mnoho let byl tajemníkem a zástupcem vedoucího katedry matematické (od roku 1991 opět teoretické) fyziky. Výrazně se podílel na polistopadové reformě studia. V letech 1995–1999 byl všeobecně respektovaným koordinátorem (garantem) výuky fyziky na MFF UK, poté zaštiťoval studijní obor Matematické modelování ve fyzice. Poslední roky aktivně působil v Grantové agentuře UK. Vedle toho byl členem řady komisí, od ministerských akreditačních, před studijní oborové rady a státnicové komise až po organizační výbory konferencí. Měl schopnost smířovat a spojovat, jeho nadhled a vtip dokázal otupit leckteré hrany. Když byl potřeba emisar pro delikátní misi, byl on jasnou volbou.

Jiří Langer byl také skvělý překladatel, na jeho kontě je 14 knih o teoretické fyzice, astronomii a kosmologii. Tou první byla kniha *Matematické metody ve fyzice a technice* od J. W. Dettmana, kterou v roce 1970 vydala Academia. Další překlady, již vědecko-populární literatury, pak vydával od půlky 90. let v nakladatelstvích Mladá fronta, Paseka, Dokořán/Argo, Universum a Vyšehrad. Nikdy nezapomeneme na spolupráci s Jirkou při společném překladu (JP) knihy Lee Smolina *Fyzika v potížích* kriticky hodnotící negativní aspekty tehdy velmi populární a prosazované teorie strun. A všichni z ko-

¹Viz J. Mlynář: *Slavnostní odhalení pamětní desky Ernsta Macha v Praze*. PMFA 61 (2016), 131–136 (pozn. red.).

lektivu překladatelů z ÚTF MFF vzpomínáme na práci nad (co do obsahu i rozsahu) monumentálním dílem *Černé díry a zborcený čas* od Kipa Thorna. Pod vedením docenta Langerera vzniklo nadčasové dílo, jemuž byla udělena výroční cena nakladatelství Mladá fronta za rok 2004 za odborný překlad. Bylo nám ctí podílet se s ním na českém překladu právě této knihy. Thorne pro ni tenkrát napsal i speciální předmluvu českému čtenáři, která končí krásnými slovy: „Po desetiletí si velmi cením přátelství, které se rozvinulo mezi mnou a pražskými relativisty, zvláště s Karlem Kuchařem, Jiřím Bičákem a Jiřím Langerem. A dr. Langerovi jsem velmi zavázán za jeho ústřední roli v přípravě tohoto českého vydání mé knihy. Díky, Jiří.“ Je skvělé, že se spolu mohli ještě jednou osobně setkat v květnu 2019, kdy Kip Thorne opět navštívil Prahu, tentokrát už jako světově proslulý nositel Nobelovy ceny za objev gravitačních vln.

Uvedme zde (možná neúplný) seznam knih přeložených Jiřím Langerem: *Matematické metody ve fyzice a technice* (Dettman, 1970), *Černé díry a budoucnost vesmíru* (Hawking, 1995), *Makrosvět, mikrosvět a lidská mysl* (Penrose, 1999), *Černé díry a zborcený čas* (Thorne, 2004), *Konstanty přírody* (Barrow, 2005), *Alenka v říši kvant* (Gilmore, 2007), *Bez počátku a konce* (Steinhardt a Turok, 2009), *Fyzika v potížích* (Smolin, 2009), *Skryté zrcadlem* (Krauss, 2011), *Velké otázky – Fyzika* (Brooks, 2011), *Vesmír z ničeho* (Krauss, 2013), *Knihy vesmírů* (Barrow, 2013), *Nádherná teorie* (Ferreira, 2015), *Hledání druhé Země* (Stuart, 2017).

V letech 2005–2017 (pak jeho aktivity začal, bohužel, omezovat zdravotní stav) jich tedy přeložil a vydal 10, tedy vlastně každý rok jednu. Bylo to veliké úsilí, které Jirka zvládal s výjimečnou bravurou. Díky krásné, květnaté češtině a správně přeloženým odborným termínům i souvislostem patří Jirkovy překlady k těm nejlep-

ším na poli populárně-naučné literatury. S velkou oblibou překládal zejména básnické pasáže (například od Gamowa anebo Maxwella).

Všem, kdo jsme ho blíže poznali, se Jirka zapsal do paměti jako nesmírně vstřícný a skromný člověk s velkým nadhledem. Měl blízko ke svým spolužákům i ke kolegům mladším o jednu, dvě či tři (!) generace. Do poslední chvíle zůstal duševně mladým a v dobrých i horších chvílích přinášel střízlivý nadhled. Bude nám chybět jeho smysl pro chytrý humor, jeho horolezecké příhody či jeho vzpomínky na významné fakultní osobnosti. Vždy jsme se mohli těšit, že přijde s nějakou úžasnou historkou, poloabsurdní přednáškou ve stylu patafyziky Alfreda Jarryho *Podivuhodné postřehy & názory doktora Faustrolly*, či že se promění na vánoční besídce v opravdového kouzelníka. Uměl trefně glosovat dění kolem sebe. Ohromoval pamětí i rozhledem, když zpatria recitoval z *Iliady*, *Grípiho věštby* ze severské Eddy, četných Shakespearových děl, ale i z *Otce Kondelíka a ženicha Vejvary*. A pro odlehčení to promíchal budovatelskou říkankou či půlstoletí starými jazykovými hlavolamy anebo frázemi ve všemožných jazycích, které se v dětství naučil.

Jirka patřil k Ústavu teoretické fyziky a k Matematicko-fyzikální fakultě. Byl to náš milý kolega, přítel, více než půl století dobrá duše a doyen teoretické fyziky. Jeho odchodem ztrácíme nenahraditelného učitele, mentora a kamaráda. Svým pedagogickým umem, citlivou koordinační prací a lidským přístupem ovlivnil několik generací studentů. Přes půl století reprezentoval i utvářel étos fakulty a v našich srdcích i myslích nadále zůstane jeho součástí. Byl duší matfyzák, bez fakulty si neuměl představit život. A my si teď těžko dokážeme představit fakultu bez něj.

Jiří Podolský a Pavel Krtouš

39. MEZINÁRODNÍ KONFERENCE HISTORIE MATEMATIKY

Ve dnech 21. až 25. srpna 2020 se v Poděbradech s podporou projektu GAČR č. 18-00449S konala již 39. mezinárodní konference *Historie matematiky*, které se zúčastnily téměř čtyři desítky osob. Konferenci připravil mezinárodní programový výbor, který pracoval ve složení M. Bečvářová, J. Bečvář, I. Netuka, A. Slavík, J. Veselý (všichni Česká republika), V. Bálint (Slovensko), S. Domoradzki a R. Duda (oba Polsko) a M. Stawiska-Friedland (USA). Hlavními organizátory byli J. Bečvář, M. Bečvářová, Z. Halas, M. Melcer a M. Otavová. Všechny přednášky proběhly v aule poděbradského zámku.²

Konference byla zaměřena na období mezi světovými válkami s nevelkým přesahem na obě strany. Její základní program byl spjat s řešením projektu *Dopad první světové války na utváření a proměny vědeckého života matematické komunity* a tvořily jej plenární přednášky *Zdroje rozvoje maďarské matematiky v meziválečném období* (V. Bálint), *Matematika v první třetině 20. století* (J. Bečvář), *Doktorky matematiky na pražských univerzitách v letech 1900 až 1945* (M. Bečvářová), *Teaching Activities of Members of the Lwów Mathematical School in the Interwar Period* (S. Domoradzki), *Hassler Whitney a počátky teorie matroidů* (A. Slavík), *Mathematical Community of the General Faculty at the Lwów Polytechnics (1927–1934)* (M. Stawiska-Friedland), *Moskevská škola teorie funkcí, Luzitanie a Andrej Nikolajevič Kolmogorov (1903–1987)* (J. Veselý).

²Konference *Historie matematiky* navázaly na letní školy, které založili Jaroslav Šedivý a Jaroslav Foltá. První se konala roku 1980 v Branžeži. Přestože jejich hlavní náplní byla historie matematiky, měly tehdy z ideologických důvodů název *Světónázorové problémy matematiky*. Na letošní konferenci se připomněla její čtyřicetiletá tradice.

Na konferenci zazněly další zvané přednášky a konferenční vystoupení, které vhodně doplnily základní program a poukázaly na širší souvislosti vývoje meziválečné matematiky: *Mezi kvantem a jádrem* (S. Daniš), *Max Dehn a třetí Hilbertův problém* (Z. Halas), *Faktorizace polynomů s celočíselnými koeficienty – český a slovenský příspěvek* (J. Hora), *Teorie pravděpodobnosti v meziválečném Československu* (M. Hykšová), *Bolzanova funkce a její další osudy* (M. Otavová, I. Sýkorová), *Pět kapitol o astronomech a matematice v Československu v době před vznikem Astronomického ústavu ČSAV v roce 1952* (M. Šolc), *Vývoj Jednoty československých matematiků a fyziků v meziválečném období se zvláštním zřetelem k hospodářské činnosti* (J. Valenta), *Mezi matematikou a historií matematiky. Otto Neugebauer (1899–1990)* (J. Veselý), *Téměř 100 let Rozhledů matematicko-fyzikálních* (J. Zhouf).

Páteční podvečer zpestřil M. Melcer komentovanou procházkou po Poděbradech. V neděli se v zahradě poděbradského zámku konal tradiční společenský večer s palačinkami, dražbou matematické literatury, tombolou, překvapeními a připomenutím letošních životních jubileí čtyř účastníků konference – Romana Dudy, Jiřího Veselého, Martina Melcera a Antonína Slavíka.

Všichni účastníci konference obdrželi vybrané svazky z edice *Dějiny matematiky* a další publikace.

Za úspěšný průběh konference je třeba poděkovat organizátorům, přednášejícím i všem účastníkům, zejména však Martinu Melcerovi, řediteli Ústavu jazykové a odborné přípravy UK, bez jehož pochopení a obětavé práce by akce nemohla proběh-

nout. Za dovoz konferenčních materiálů a velké nasazení při organizaci konference patří velký dík Zdeňku Halasovi a za všestrannou pomoc Miroslavě Otavové.

40. mezinárodní konference *Historie matematiky* se bude konat v Poděbradech v srpnu roku 2022. Ve dnech 16. až 19. srpna 2021 se v Poděbradech uskuteční 15. seminář z historie matematiky pro vyučující na středních školách. Informaci o obou akcích podá M. Bečvářová (e-mail: becvamar@fd.cvut.cz).

Podrobné informace o minulých konferencích a seminářích (a též přihlášky na budoucí akce) lze najít na webových stránkách <http://www.fd.cvut.cz/personal/becvamar/konference> a https://www.fd.cvut.cz/personal/becvamar/seminar_ss/index.html.

Jindřich Bečvář

nové knihy

IVO KRAUS, ŠTEFAN ZAJAC:
**ČESKÁ A SLOVENSKÁ FYZIKA
1945–2005**

*Academia, Praha, 2020, 288 stran,
ISBN 978-80-200-3134-1*

První část knihy nazvaná *Fyzika v českých zemích* bezprostředně navazuje na předchozí knihu stejných autorů *Fyzika za první republiky*, vydanou v roce 2017. Všíhá si vědeckých aktivit v protektorátu během druhé světové války a zahrnuje též informace o německých vysokých školách v Praze a Brně, které nejsou běžně přístupny ani diskutovány. Pokračuje pak detailním popisem organizace vědeckého výzkumu po skončení druhé světové války včetně založení Československé akademie věd. Autoři si všímají obnovení výuky fyziky na vysokých školách i spletitých osudů fyzikálního výzkumu, pokračujícího z válečné doby, zejména vzniku Ústředního ústavu fyzikálního v roce 1950. Je zmíněna také liblická porada svolaná v roce 1951 ředitelem tohoto ústavu J. Bačkovským, na níž došlo k zásadnímu rozhodnutí o hlavním směřování budoucího fyzikálního výzkumu v Československu. Byly zvoleny dva zásadní směry: studium pevných látek a fyzika atomového jádra a elementárních částic. Tato část je zakončena přehledem organizace výzkumu jaderné fyziky a smutnou kapitolkou o fyzicích, kteří emigrovali do zahraničí.

Druhá část, u níž je uveden jako jediný autor Š. Zajac, je věnována vývoji vyučování fyziky a výzkumu v tomto oboru na Slovensku. Stať *Fyzika v období slovenského státu 1939–1945* je uvedena krátkým shrnutím vývoje univerzit od začátku existence Československa. Toto období vyvrcholilo založením Vysoké školy technické Dr. Milana Rastislava Štefánika v Košicích v červnu 1937. Po vídeňské arbitráži, jež v listopadu 1938 následovala po mnichovské dohodě ze září 1938, Košice připadly Maďarsku a škola se přes Prešov a Martin dostala do Bratislavy, kde po vyhlášení slovenského státu v březnu 1939 byla přejmenována na Slovenskou vysokou školu